

2. Ukazatele plodnosti

2.1 Úhrnná plodnost podle pořadí a míry plodnosti podle věku matky

Nejvýznamnější změnou v ukazateli úhrnné plodnosti¹ v prvních pěti letech nového milénia ve srovnání s obdobím 1993 - 2000 bylo kontinuální, i když nevýrazné zvyšování její úrovně, a to především prvního a částečně druhého pořadí. Přestože byl v roce 2001 zaznamenán nižší počet narozených dětí, intenzita plodnosti nepatrně vzrostla. V dalších letech dosáhlo tempo růstu úhrnné plodnosti relativně vyšších hodnot.

Intenzitní ukazatele (např. úhrnná plodnost) lépe vystihují situaci ve vývoji porodnosti, neboť jsou očištěny o vliv věkové struktury. Pomalejší růst úhrnné plodnosti než absolutních počtů narozených souvisí s širší věkovou základnou žen v reprodukčním období, kterou tvoří silné ročníky ze 70. let. I přes pozorovaný růst úhrnné plodnosti zůstala její úroveň v roce 2005 (1,28) hluboko pod hodnotou prostého zachování reprodukce populace (2,1 dítěte).

Vývoj intenzity plodnosti v období 1993 - 2005 se neprojevil pouze na úhrnných ukazatelích, ale i ve strukturách. V období let 2001 - 2005 se přesunulo hlavní těžiště plodnosti z věkové skupiny do 24 let do věku nad 26 let. Příčiny tohoto vývoje se obecně vysvětlují teorií druhého demografického přechodu, která se dá aplikovat na demografický vývoj v západoevropských zemích od druhé poloviny 60. let do 80. let a částečně také na vývoj v zemích střední a východní Evropy po roce 1989. Na demografické chování obyvatel ovšem měly velký vliv také důsledky rychlé ekonomické transformace s mnoha negativními dopady na obyvatelstvo (např. růst nezaměstnanosti, růst cen atd.). To se projevilo odkládáním sňatků a porodů, což mělo za následek pokles úrovně plodnosti a růst průměrného věku matek při narození dítěte v transverzálních ukazatelích².

Tab. 11 Úhrnná plodnost podle pořadí narozených v letech 1993 - 2005

Pořadí dítěte	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1.	0,764	0,644	0,556	0,520	0,525	0,527	0,526	0,537	0,536	0,557	0,568	0,605	0,632
2.	0,640	0,555	0,511	0,470	0,457	0,446	0,429	0,427	0,431	0,430	0,431	0,439	0,465
3.	0,184	0,168	0,146	0,132	0,131	0,127	0,122	0,124	0,125	0,128	0,126	0,128	0,132
4+	0,077	0,072	0,066	0,062	0,059	0,057	0,055	0,056	0,054	0,056	0,053	0,054	0,053
Celkem	1,666	1,438	1,278	1,185	1,173	1,157	1,133	1,144	1,146	1,171	1,179	1,226	1,282

Jedním z průvodních jevů změn intenzity plodnosti byl zásadní pokles plodnosti žen zejména ve věkové skupině 20 - 24 let. Změny zaznamenaly také struktury podle rodinného stavu, kdy s klesající sňatečností poklesla i intenzita plodnosti vdaných žen. Zároveň došlo k růstu mimomanželské plodnosti.

Průběh změn v úrovni úhrnné plodnosti v 90. letech procházel podobnými fázemi jako vývoj absolutních počtů. Pro první polovinu devadesátých let byl charakteristický prudký pokles intenzit plodnosti pro všechna pořadí narozených dětí a téměř ve všech věkových kategoriích. Následovalo období zmírnění poklesu hodnot a v roce 2000 změna trendu. Pětileté období 2001 - 2005 bylo již obdobím trvalého zvyšování úrovně úhrnné plodnosti, která se hodnotami z let 2004 - 2005 přiblížila úrovni z poloviny devadesátých let.

Změny struktur podle pořadí v letech 1997 - 2001 dokumentují zastavení procesu snižování intenzity úhrnné plodnosti prvního pořadí. U zbývajících pořadí narození pokračoval klesající trend. V rozložení podle věku se trvale oslabovala váha věkové skupiny do 24 let. Maximální intenzita plodnosti se stabilizovala na hodnotě 100 dětí na 1000 žen, nadále pokračovalo přesouvání vrcholu křivky rozložení plodnosti do vyšších věků.

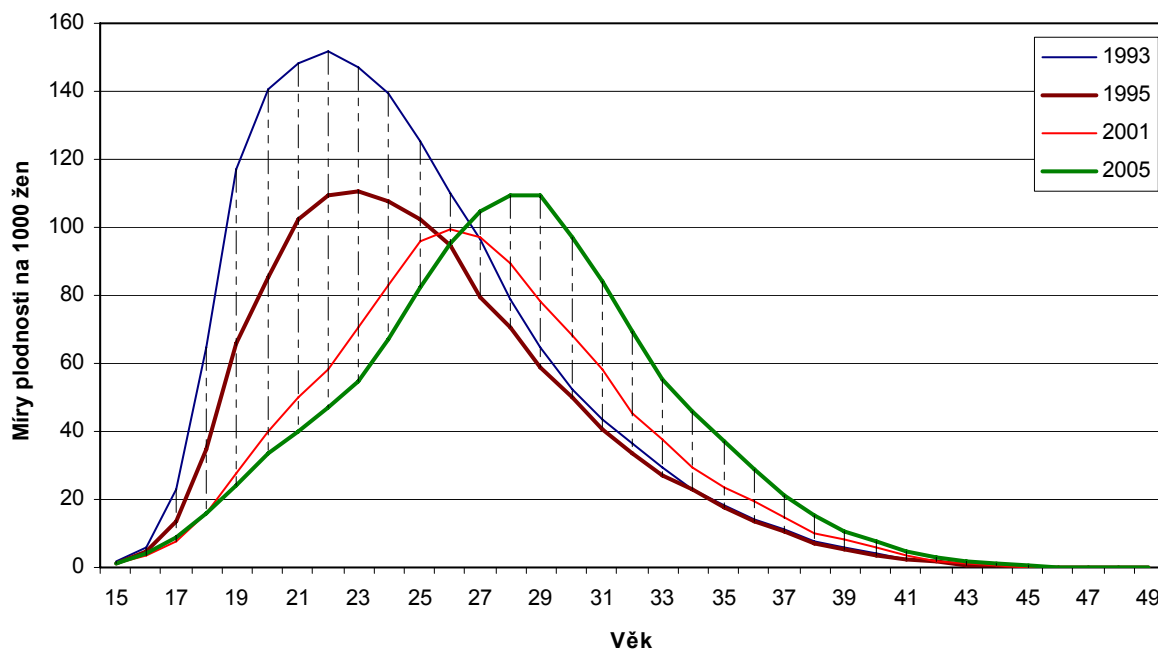
V období 2002 - 2005 bylo zaznamenáno zvyšování měr plodnosti. Hlavním činitelem tohoto růstu byla intenzita plodnosti v prvním pořadí. Vzrostly i hodnoty měr plodnosti podle věku a

¹ Vyjadřuje, kolik dětí se živě narodí jedné ženě během celého jejího reprodukčního období (15 - 49 let), za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku zůstaly na stejné úrovni jako v daném kalendářním roce.

² Transverzální ukazatele sledují meziroční změny.

maximální intenzita plodnosti se posunula téměř ke 30 letům. Tento vývoj předznamenává předpokládanou realizaci odložené reprodukce z 90. let.

Graf 6 Míry plodnosti podle věku ženy ve vybraných letech

Pro období 2001 - 2005 byl charakteristický přesun maximální plodnosti do věku 25 - 30 let. Již od roku 2002 převýšila intenzita plodnosti ve věkové skupině nad 30 let intenzitu plodnosti věkové skupiny do 24 let. Vliv věkové skupiny do 19 let na celkovou úroveň plodnosti poklesl v tomto období na pouhé 4 %, (pro srovnání - v roce 1993 to bylo 13 %). Ve věkové skupině nad 30 let dosahuje určité významnosti i intenzita plodnosti ve věku 35 - 39 let. Celkově její podíl vzrostl z 3 % v roce 1993 na 9 % v roce 2005.

Změny v časování plodnosti zachycuje ukazatel průměrného věku matky při porodu. Průměrný věk žen při narození dítěte v celém sledovaném období plynule stoupal. Mezi roky 1993 - 2005 vzrostl o 3,6 roku na 28,6 let.

2.2 Rodinný stav a věk matky

Hlavní část reprodukce se po celé hodnocené období realizovala v manželství. Současně však popisované změny reprodukčního chování postupně zvyšovaly význam mimomanželské plodnosti. Rovněž samotný pokles sňatečnosti determinoval úroveň plodnosti vdaných žen.

Mimomanželská plodnost nepřetržitě rostla od roku 1996 především díky zvyšování úhrnné plodnosti svobodných žen. Nejdynamičtější růst byl zaznamenán v letech 2001 - 2005, kdy tento ukazatel rostl v průměru o 12 % ročně. Naopak úhrnná plodnost vdaných žen klesala nepřetržitě od roku 1993 až do roku 2003.

Až do roku 1997 se růst podílu živě narozených mimo manželství zvyšoval v důsledku poklesu úrovně plodnosti vdaných žen. Samotné hodnoty úhrnné mimomanželské plodnosti v tomto období však mírně klesaly resp. stagnovaly. Tento vývoj se také odrazil ve výši podílu úhrnné mimomanželské plodnosti z úhrnné plodnosti celkem, který do roku 1996 byl nižší než podíl živě narozených dětí mimo manželství z narozených celkem. Od roku 1998 podíl mimomanželské plodnosti na celkové úhrnné plodnosti začal převyšovat podíl z absolutních počtů. Růst intenzity mimomanželské plodnosti v období 2001 - 2005 se stal základním aspektem růstu celkové úrovně úhrnné plodnosti.

Tab. 12 Úhrnná plodnost podle rodinného stavu 1993 - 2005

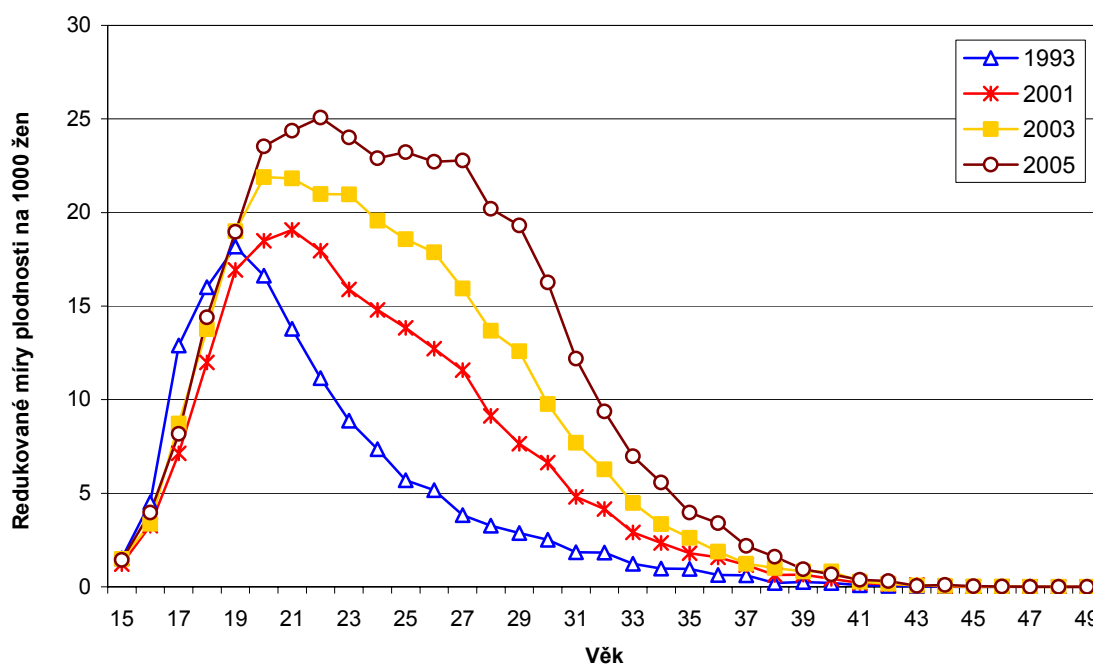
Rodinný stav	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Svobodná	0,143	0,142	0,135	0,138	0,147	0,159	0,174	0,190	0,209	0,234	0,271	0,308	0,339
Vdaná	1,463	1,237	1,085	0,989	0,967	0,937	0,897	0,889	0,870	0,865	0,829	0,836	0,857
Rozvedená	0,054	0,056	0,053	0,054	0,055	0,056	0,058	0,061	0,063	0,068	0,075	0,079	0,081
Ovdovělá	0,005	0,004	0,005	0,004	0,005	0,005	0,004	0,004	0,004	0,004	0,004	0,004	0,004
Mimo manželství	0,202	0,202	0,193	0,196	0,206	0,219	0,236	0,254	0,276	0,306	0,349	0,391	0,425
Úhrnná plodnost	1,666	1,438	1,278	1,185	1,173	1,157	1,133	1,144	1,146	1,171	1,179	1,226	1,282

Výši mimomanželské plodnosti určovala intenzita plodnosti svobodných žen, jak dokládají i absolutní počty. Stejně tak ve vyjádření intenzitními ukazateli se váha plodnosti svobodných žen stále zvyšovala (ze 71 % v roce 1993 na 80 % v roce 2005). Vývoj intenzitních ukazatelů u rozvedených a ovdovělých byl analogický s vývojem absolutních počtů těchto stavů.

Rozložení redukovaných měr mimomanželské plodnosti podle věku v období 2001 - 2005 vykazovalo zejména soustavné rozšiřování oblasti maximální koncentrace plodnosti. Současně se v tomto období přesouvaly maximální hodnoty do vyšších věků. V roce 2005 průměrný věk matky při porodu dosáhl 27 let.

Posun maxima mimomanželské plodnosti byl ovlivněn především kumulací intenzity plodnosti svobodných a rozvedených žen ve věku vyšším než 25 let. U rozvedených žen redukované míry plodnosti po 25. roku života teprve začínají nabývat na intenzitě, což souvisí s posunem uzavírání sňatků do vyššího věku a jeho samotným trváním. U svobodných žen se jedná o nový trend, což svědčí o stále významnějším rozšíření alternativních forem partnerského soužití. V zemích západní Evropy, které prošly již tímto vývojem, se tvar křivky mimomanželské plodnosti podle věku přiblížil rozložení plodnosti vdaných žen.

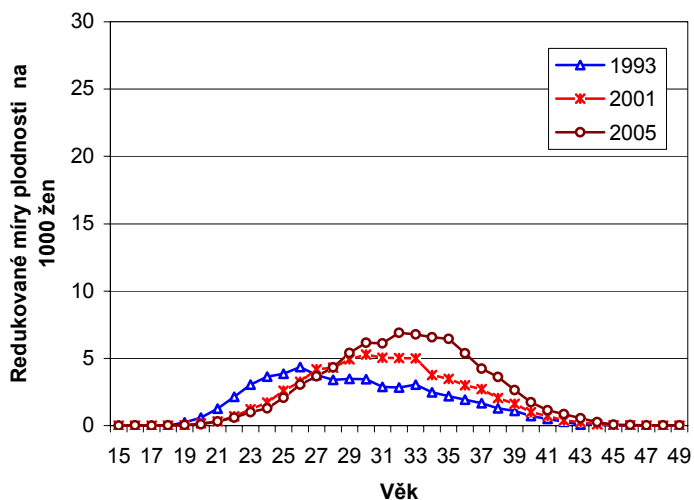
Graf 7 Redukované míry plodnosti svobodných žen podle věku ve vybraných letech

Od roku 1996, kdy se celková úroveň plodnosti svobodných žen začala zvyšovat, vzrůstala maximální intenzita plodnosti a zároveň se posunovala do vyššího věku (z 20 let v roce 1996 na 22 let

v roce 2005). Kromě toho nabývala na intenzitě i úroveň plodnosti ve věkové skupině 25 - 29 let v takové míře, že od roku 2004 byly patrné dva vrcholy křivky plodnosti podle věku a to ve věkové skupině 20 - 23 let a v již zmiňované 25 - 29 let. Tento vývoj se projevil o třetinu rychlejším růstem průměrného věku matky v období 2001 - 2005 než mezi lety 1996 - 2000.

Graf 8 Redukované míry plodnosti rozvedených žen podle věku ve vybraných letech

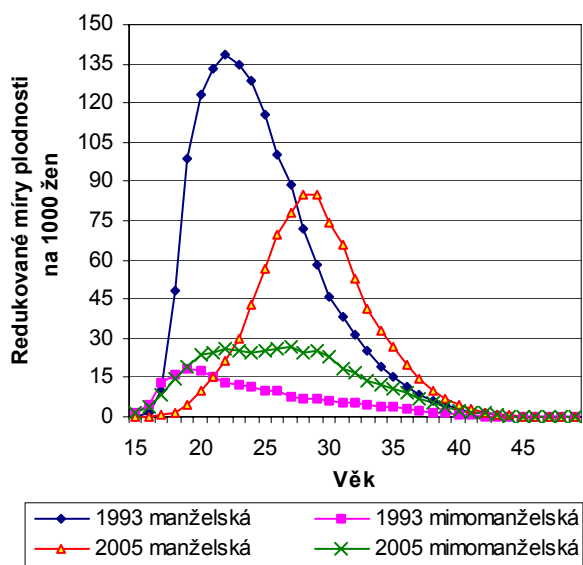

Rovněž redukované míry plodnosti rozvedených žen od roku 1993 zaznamenaly posun těžiště plodnosti do vyššího věku a od roku 1997 též pozvolný růst maximální intenzity plodnosti. Zatímco v roce 1993 maximální míry plodnosti dosahovaly rozvedené ženy 26leté, v roce 2005 připadala nejvyšší hodnota na ženy ve věku 32 let. Tento posun dokládá také růst průměrného věku rozvedených žen při porodu na 32,9 let v roce 2005 (z 29,8 v roce 1993).

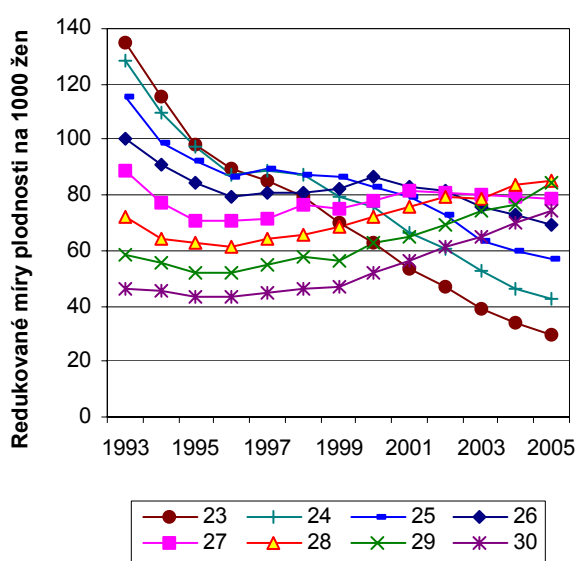
Intenzita plodnosti ovdovělých žen je trvale minimální, její vliv na úroveň plodnosti úhrnné či mimomanželské je nulový. Tyto údaje nejsou proto samostatně hodnoceny.

plodnost stále nejvíce ovlivňuje intenzitu a strukturu úhrnné plodnosti. Snižování úrovně manželské plodnosti do roku 1996 ovlivnily zejména ženy ve věku do 35 let. Po roce 1997 byl zaznamenán rozdílný vývoj redukovaných měr plodnosti vdaných žen u tří věkových skupin, a to 15 - 22 let, 23 - 27 let a 28 - 35 let. Ve vyšším věku jsou redukované míry plodnosti relativně nízké a změny v reprodukčním chování se do nich promítaly velmi pozvolna. Od 40 let věku ženy je úroveň plodnosti stále téměř nulová.

Graf 9 Redukované míry plodnosti podle rodinného stavu a věku v letech 1993 a 2005

Graf 10 Redukované míry plodnosti vdaných žen ve věku 23 - 30 let v letech 1993 - 2005

Redukované míry plodnosti vdaných žen ve věkové skupině 15 - 22 let se po celé hodnocené období snižovaly. Zbývající dvě věkové skupiny byly hlavními činiteli pozastavení poklesu plodnosti v letech 1997 - 2001. Redukované míry plodnosti ve věkové skupině 23 - 27 let v tomto období zpomalily svůj pokles nebo mírně vzrostly. Po mírném vzestupu však následoval v dalších letech opět

proces snižování úrovně plodnosti této skupiny žen. U třetí věkové kategorie 28 - 35 let se projevil pozvolný růst intenzit plodnosti, jenž nadále pokračoval i v období 2002 - 2005.

Tab. 13 Průměrný věk matky při narození dítěte podle rodinného stavu v letech 1993 - 2005

Rok	Ženy celkem	v tom			
		vdané	ostatní	z toho	
				svobodné	rozvedené
1993	25,0	25,1	24,6	22,3	29,8
1996	26,1	26,3	25,2	23,0	30,4
1999	26,9	27,2	25,6	23,6	31,1
2000	27,2	27,6	25,8	23,9	31,4
2001	27,5	28,0	26,1	24,3	31,7
2002	27,8	28,4	26,2	24,5	31,9
2003	28,1	28,7	26,5	24,8	32,3
2004	28,3	29,1	26,7	25,1	32,5
2005	28,6	29,4	27,0	25,5	32,9

Rostoucí význam intenzity plodnosti ve vyšším věku se odrazil i na průměrném věku vdaných matek, který v roce 2005 dosáhl hodnoty 29,4 roku. Průměrný věk vdaných žen rostl rychleji než průměrný věk svobodných žen, k čemuž přispěl mimo jiné i trend pozdějšího vstupu do manželství.

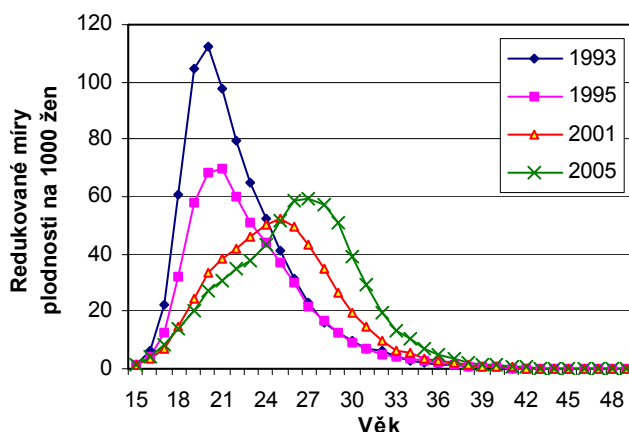
Celospolečenské změny v devadesátých letech také ovlivnily strukturu předmanželských koncepcí, ale s mírným zpožděním. Podíl dětí narozených v prvním pořadí do 8 měsíců od svatby se až do roku 1994 udržel na poměrně vysoké úrovni 54 %. Do roku 2005 tento podíl pozvolna klesal až na 32 %. Faktory ovlivňující pokles předmanželských koncepcí nejsou totiž nárazového charakteru. Jednalo se o rozšíření využívání hormonální antikoncepce a o změnu formy partnerského soužití. Ve společnosti se stále více uplatňují nesezdaná soužití a neplánované těhotenství přestává být důvodem pro uspíšení sňatku. Uzavření manželství již neznamená brzké narození dítěte, což dokládá i fakt, že interval mezi uzavřením sňatku a narozením dítěte v manželství kontinuálně vzrůstal již od počátku 90. let.

2.3 Pořadí narozených a věk matky

Vývoj úrovně plodnosti podle jednotlivých pořadí narozených až do roku 1996 vykazoval shodné tendence a to pokles redukovaných měr plodnosti ve všech pořadích - především ve věkové skupině 15 - 28 let. Od roku 1997 došlo také k diverzifikaci vývoje měr pro jednotlivá pořadí. V období stagnace celkové úrovně plodnosti mezi roky 1997 - 2001 pokračoval u prvního pořadí pokles

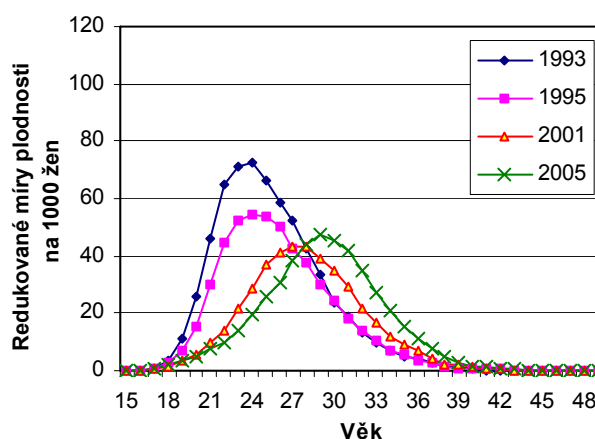
Graf 11 Redukované míry plodnosti

1. pořadí podle věku ve vybraných letech

Graf 12 Redukované míry plodnosti

2. pořadí podle věku ve vybraných letech

maximální intenzity plodnosti, ale zároveň začala nabírat na intenzitě plodnost ve věkové skupině 24 - 34 let. U druhého pořadí byl růst úrovně plodnosti ve vyšším věku pomalejší a omezenější, projevoval se až ve věku 29 - 35 let. Ve třetím a vyšším pořadí pokračoval proces snižování intenzit plodnosti.

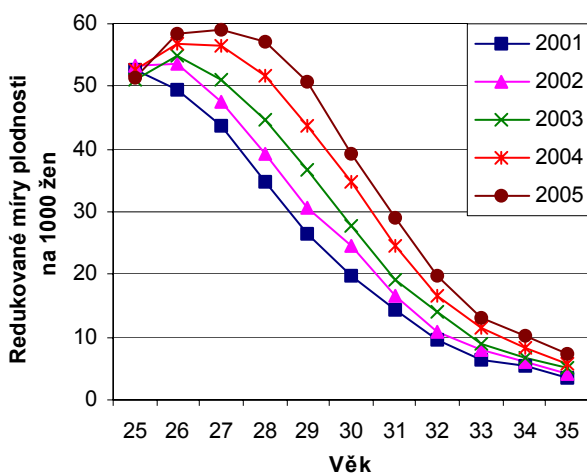
Růst celkové úhrnné plodnosti v období 2002 - 2005, jak již bylo zmíněno, byl především důsledkem vývoje úrovně úhrnné plodnosti prvního pořadí. S ohledem na časovou následnost porodů jednotlivých pořadí nebylo možné pozorovat podobný trend i u vyšších pořadí. Pouze v letech 2004 - 2005 byl zaznamenán u druhého pořadí celkový růst intenzity plodnosti.

Rozbor struktur plodnosti podle věku a pořadí ukazuje na podstatné změny vývojových trendů. Nejvýrazněji se projevily u prvního pořadí. Hluboký pokles plodnosti vdaných žen v 90. letech deformoval křivku plodnosti prvního pořadí ve věku do 20 let podle úrovně mimomanželské plodnosti. V období 2001 - 2005 nadále klesaly redukované míry plodnosti prvního pořadí ve věku do 25 let. Oblastí hlavního růstu intenzity plodnosti prvního pořadí se v tomto období stala věková skupina 26 - 30 let. Současně se do tohoto věku přesunula i maximální intenzita plodnosti. Zvýšení úrovně plodnosti se objevilo i u žen ve věku 31 - 35 let.

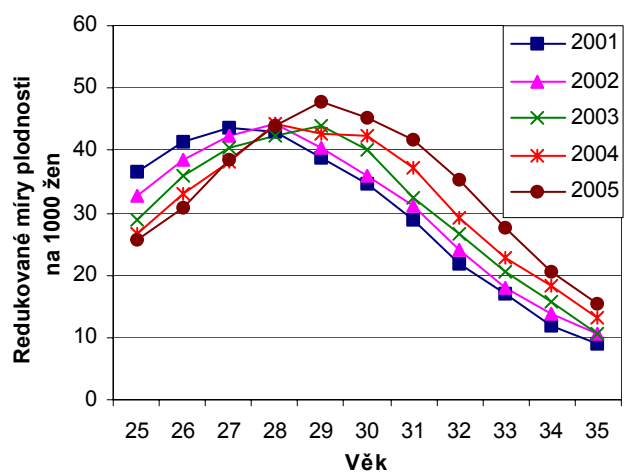
Vývoj úrovně plodnosti v 90. letech přiblížil hodnoty plodnosti prvního a druhého pořadí. Maximální intenzita plodnosti v druhém pořadí v roce 2005 dosahovala 80 % maximální intenzity plodnosti v prvním pořadí (v roce 1993 to bylo 64 %). Toto snižování rozdílu mezi prvním a druhým pořadím ukazuje na zachování dvoudětného modelu rodiny i v období oddalování realizace reprodukce.

Nepříliš výrazné změny v úrovni úhrnné plodnosti druhého pořadí v období 2001 - 2005 odpovídaly velmi pozvolnému zvyšování redukovaných měr plodnosti ve věku 29 - 34 let.

Graf 13 Redukované míry plodnosti prvního pořadí ve věku 25 - 35 let v letech 2001 - 2005

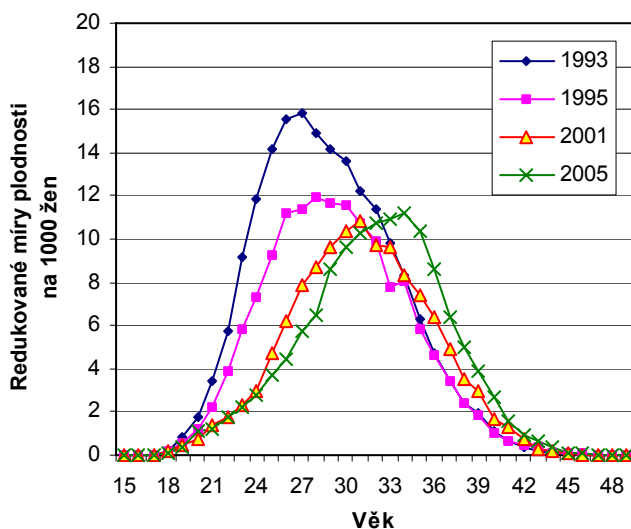
Graf 14 Redukované míry plodnosti druhého pořadí ve věku 25 - 35 let v letech 2001 - 2005

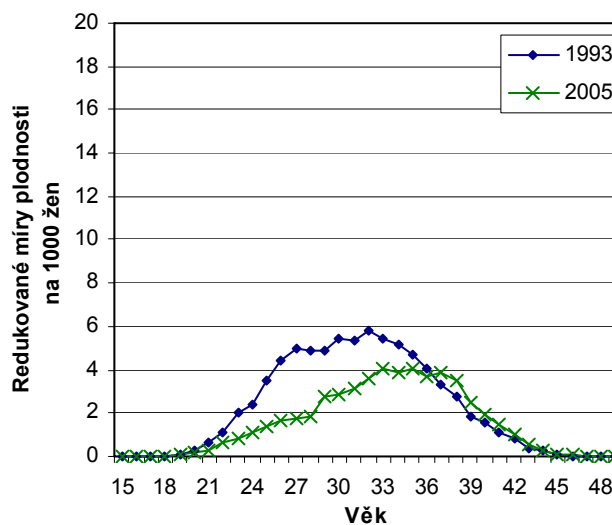
Úroveň úhrnné plodnosti třetího pořadí poklesla do roku 2005 na jednu pětinu úhrnné plodnosti prvního pořadí (v roce 1993 dosahovala čtvrtinové intenzity). Přestože úroveň úhrnné plodnosti tohoto pořadí v období 2001 - 2005 kolísala, je možné i zde pozorovat posun realizace plodnosti do vyššího věku, především do věkové skupiny 31 - 35 let.

Ačkoliv hodnoty úhrnné plodnosti čtvrtého a vyššího pořadí jsou velmi nízké, lze ve struktuře podle věku sledovat dlouhodobý proces poklesu plodnosti žen ve věku 24 - 36 let.

Graf 15 Redukované míry plodnosti třetího pořadí podle věku ve vybraných letech

Graf 16 Redukované míry plodnosti čtvrtého a vyššího pořadí podle věku ve vybraných letech

Rozšiřující se realizace plodnosti ve věku 26 a více let v období 2001 - 2005 zrychlila růst průměrného věku u prvních tří pořadí. Nejvýrazněji se projevil u prvního pořadí, v roce 2005 dosáhl hodnoty 26,6 let a u druhého pořadí 29,6 let (z 22,6 let a 25,9 let v roce 1993). Průměrný věk matek při čtvrtém a vyšším porodu rostl podstatně nižším tempem než u ostatních pořadí.

Tab. 14 Průměrný věk matky při narození dítěte podle pořadí dítěte v letech 1993 - 2005

Pořadí dítěte	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1.	22,6	23,7	24,6	24,9	25,3	25,6	25,9	26,3	26,6
2.	25,9	26,8	27,7	28,1	28,4	28,7	29,0	29,3	29,6
3.	29,3	30,2	30,9	31,2	31,5	31,9	32,0	32,2	32,4
4.+	31,8	32,2	32,8	32,9	33,2	33,3	33,5	33,6	33,7

Výsledkem oddalování realizace reprodukce především v devadesátých letech bylo prodloužení meziporodních intervalů. Interval mezi narozením prvního a druhého dítěte v roce 2005 dosáhl 5,2 roku a mezi druhým a třetím dítětem 7 let. V roce 1993 činily tyto hodnoty 3,9 resp. 5,7 roku. V letech 2003 - 2005 došlo ke stagnaci meziporodních intervalů.

Tab. 15 Meziporodní intervaly vybraných pořadí v letech 1993 - 2005

Interval	1993	1996	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1. - 2. porod	3,9	4,5	5,0	5,1	5,2	5,3	5,3	5,3	5,2
2. - 3. porod	5,7	6,2	6,5	6,6	6,8	6,9	6,9	7,0	7,0

Vyšší meziporodní intervaly v souvislosti s odkládáním realizace plodnosti do vyššího věku s sebou však přináší možné riziko nerealizování plodnosti ve druhém a vyšším pořadí.